

Tidsskriftet Arkiv

DEBATT

Harald Lindbach

Moderne urfolkarkiv

Urfolksbegrepet omfatter rundt 350 millioner mennesker i over 70 land og utgjør om lag 4 % av verdens befolkning. Urfolkene lever under ulike forhold og har svært ulik tilgang til materielle og teknologiske ressurser. Likevel finnes det klare likhetstrekk. Ikke minst i forhold til å leve i og omgitt av en dominant kultur.

Urfolksarkiver kan grovt sett deles i fem grupper:

- 1) Tradisjonelt arkivmateriale innenfor den dominante kulturen som omhandler og angår urfolket
- 2) Tradisjonelt arkivmateriale skapt av urfolket
- 3) Samlingsmateriale knyttet til urfolket
- 4) Nettbaserte arkiver
- 5) Multimediearkiver

Tradisjonelt arkivmateriale innenfor den dominante kulturen som omhandler og angår urfolket

Innenfor denne gruppen vil vi finne statlig og kommunalt arkivmateriale knyttet til urbefolkningen som gruppe og spesielt som individer. Det vil være her den enkelte vil finne rettighetsdokumentasjon, slektsopplysninger og lignende. Som oftest vil dette materialet være på den dominante kulturens språk, men ikke alltid. Dette vil variere i forhold til lokale forhold og ikke minst den språklige rettighetssituasjonen. I Norge har vi kommet langt når det gjelder å ta vare på denne gruppen arkiver. Det statlige arkivverket tar vare på statlig materiale, mens kommunale, fylkeskommunale og ikke minst interkommunale arkivinstitusjoner vil oppbevare og sikre tilgang til det kommunale og fylkeskom-

munale materialet. Når det gjelder privatarkiver er situasjonen noe mindre tilfredsstillende, men også her blir mye tatt vare på og tilgjengeliggjort av arkivinstitusjoner og museer.

Et problem innenfor denne gruppen arkiver er at mye av arkivmaterialet som angår urfolk forsvinner i mengden. Et eksempel som illustrerer dette er funnet av en mengde samiske dokumenter i Porsangers kommunes arkiv på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet.¹ For arkivinstitusjonene ligger det en utfordring i å synliggjøre både urfolk og minoriteter i arkivene. Man må rett og slett sikre bedre fremfinnbarhet i eldre arkiv, spesielt med tanke på minoriteter og urbefolkning. En utfordring er her å sikre skikkelig registrering av språk. En del sentrale arkiv som er av spesiell viktighet for urfolk bør også gå igjennom på nytt og registreres på en slik måte at sentrale dokumenter ikke forsvinner i mengden. Noen dokumenter som for eksempel misjonsrapporter fra 1700-tallet kunne med fordel vært digitalisert og helst også transkribert.

Tradisjonelt arkivmateriale skapt av urfolket

Tradisjonelle arkiv skapt av urfolk har sammenheng med fremvekst av eget organisasjonsliv og egne institusjoner. Her har man gjerne opprettet egne arkivinstitusjoner, som Samisk Arkiv, eller opprettet egne avdelinger ved museer eller andre kulturarvinstitusjoner. Innenfor dette feltet er det forholdsvis enkelt å overføre ekspertrise og kunnskap fra storsamfunnet. Det er imidlertid viktig at institusjonene springer ut fra urfolkenes egne behov og er en naturlig del av deres samfunn. I forhold til bevaring og kassasjon bør språklige og kulturelle forhold tillegges spesiell vekt hos disse arkivene.

Samlingsmateriale knyttet til urfolket

Når det gjelder samlingsmateriale er dette som regel svært omfattende. Her vil vi finne materiale innsamlet av forskere, institusjoner og enkeltpersoner. Materialet er gjerne spredt på en rekke ulike institusjoner og mye materiale, innsamlet av forskere, studenter og ildsjeler, står kontinuerlig i fare for å gå tapt. Spesielt gjelder dette lyd- og audiovisuelt materiale.

En av de store vanskene med denne type materiale generelt er rett og slett å skaffe en oversikt over hva som finnes. I tillegg kommer at mye av materialet er svært utilgjengelig både for allmennheten og for forskere. Ofte finnes samlingene ved institusjoner som ikke har ordning, systematisering og tilrettelegging som primær oppgave. En god del finnes også hos kulturkontorer rundt omkring i kommunene. Både oppbevaringsforhold og ordningsgrad er av svært ujevn kvalitet. Å finne kasser med lyd- og videokassetter uten påskrift er dessverre ikke uvanlig. I forhold til papirbaserte arkiver er det svært vanskelig å gjøre en fornuftig bevaringsvurdering av denne type materiale. Å lytte igjennom materialet er langt mer tidkrevende enn å digitalisere det. Når det gjelder urfolksmateriale gjør i tillegg språklige forhold at den som skal digitalisere eller registrere materialet i mange tilfeller ikke vil beherske språket.

Materiale av denne typen blir ofte levert inn til museer eller biblioteker. Dette er en løsning som nok kan sikre at materialet blir tatt vare på, men en god løsning kan det knapt kalles. Et problem her ligger i publikums oppfatning av institusjonene, man drar ikke til museer eller biblioteker for å studere arkivmateriale. Et annet problem er at disse institusjonene vanligvis ikke har nødvendig kompetanse til å behandle arkivmateriale på en profesjonell måte. Dette gjelder både ordning og katalogisering, men kan hende i enda større grad reell tilgjengeliggjøring med ordentlige innsynmuligheter i lesesal. Spesielt vanskelig er forhold som innsynsrett, copyright og klausulering. Det er like galt å gi for lite innsyn som å gi for mye.

Samlingsmaterialet omfatter også de til dels store fotosamlingene som er digitalisert ved ulike lokale museer. Her finnes mye verdifullt materiale, men både i forhold til registrering og tilgang finnes det problemer. Når det gjelder registrering er den gjerne svært mangelfull, et oppslag på ordet "same" vil for eksempel gjerne bare vise mennesker i samekofter. Slik registrering bidrar utilsiktet til i like stor grad å bekrefte stereotyper som å være et nyttig redskap for forskningen.

Et annet problem knyttet til fotosamlingene er at de utgjør et inntektsgrunnlag for institusjonene. Mange har kopier i svært dårlig oppløsning tilgjengelig for søk online hvor man kan søke seg frem til et bilde for så å kjøpe en høyoppløselig versjon eller rett og slett et trykt fotografi. Det skal her tillegges at mange av museene kom svært tidlig i gang med innsamling og avfotografering av fotomateriale. Skanningen av bildene ble ofte gjort mens skannerteknologien var forholdsvis dårlig. Dette betyr at hele samlinger må skannes på nytt. Ofte gjøres dette i forbindelse med at enkeltfotografier blir bestilt av brukere.

I forhold til fotosamlinger som forskningsmateriale er forholdene i dag i for liten grad lagt til rette. Forskningsmessig bruk av fotosamlinger forutsetter i stor grad tilgang til en mengde fotografier. Brukere som har behov utover det illustrasjonsmessige, ønsker gjerne å gå igjennom en serie eller en samling bilder. Ofte tilsvarer heller ikke våre registreringskategorier deres behov.²

Nettbaserte arkiv

Å ta vare på og tilgjengeliggjøre urfolks arkiver er en svært viktig samfunnsoppgave. Den dominante kulturen dokumenterer og arkiverer seg selv hver dag gjennom en kontinuerlig informasjonsstrøm. Informasjonsmengden er så kolossal at selv om store mengder går tapt vil det likevel i liten grad påvirke de muligheter fremtidens mennesker har til å danne seg et bilde av vår tid. For urfolk er denne situasjonen helt annerledes. I den grad de omfattes av den dominante kulturens informasjonsstrøm opptrer de som en minoritet, som fremmede, som de andre. Samtidig har informasjonskanalene som mer direkte er knyttet til urfolkene blitt stadig større. Spesielt har internett hatt en revolusjonerende effekt på informasjonsstrømmen i urfolksmiljøene. En undersøkelse fra 1998 viser at det allerede den gang fantes over 10 000 nettsteder med fokus på urfolk i Canada alene.³ Nettsider sprunget mer direkte ut av urfolksmiljøene har også hatt en eksplosiv utvikling. I Aust-

ralia ble det i 2001 funnet over 400 slike nettsider.⁴ Urfolk tok med andre ord nettet tidlig i bruk og har vært blant de som har gjort mest vellykket bruk av det.⁵

Internett har representert en kommunikasjonsrevolusjon for alle som har hatt tilgang. Samtidig har fokuset vært rettet mot de store gruppene som har falt utenfor, som ikke har hatt tilgang til moderne kommunikasjonsteknologi. Det er ingen grunn til å legge skjul på at det også innenfor urfolksverdenen finnes et digitalt skille. Likevel er hovedinntrykket at internett har representert en kommunikasjonsmulighet som har blitt benyttet innenfor de fleste urfolksmiljøer.

Moderne kommunikasjonsteknologi har skapt både frykt og begeistring. Kulturimperialisme, amerikanisering og vestliggjøring har vært begreper som har blitt benyttet side om side med mer positivt ladede ord som globalisering og hybridisering.⁶ For urfolk og minoriteter har imidlertid teknologien gjort det mulig å svare på stereotypisk og feilaktig fremstilling. Diskusjonsgrupper og ulike digitale nettverk ble tidlig tatt i bruk som en arena både for egen kunnskapsproduksjon og som kamparena mot stigmatisering og stereotypisering.

Diskursen på ulike diskusjonsgrupper har ofte kretset rundt grenseoppgang i forhold til den dominante kulturen. Hva innebærer det å være et medlem av en urfolksgruppe, hvem har rett til å sette grenser, hvordan skal det gjøres, trenger vi klassifisering, hva er egentlig vår kultur og hvem kan ta del i denne? Slik spørsmål har vært sentrale.⁷ Mye av denne diskursen har dannet basis både for de enkelte folks rettighetskamp og for urfolksbevegelsens selvforståelse internasjonalt i de siste 20 årene. Å bevare dette materialet for ettertiden vil være svært viktig.

Multimediearkiv

Et annet trekk som preger moderne urfolksarkiver er multimediearkivene som har vokst frem i løpet av de siste tiårene. Framveksten av nærradiostasjoner på 1980-tallet skapte muligheter for sendinger på urfolks- og minoritetsspråk. I dag er en mengde av disse radiostasjonene forsvunnet og mye av materialet har sannsynligvis gått tapt. Radio Porsanger, som var den første nærradiostasjonen i Norge som fikk sendekonsesjon, har imidlertid avlevert lydmateriale og saksarkiv fra 15 år til Interkommunalt arkiv Finnmark. Radio Porsanger hadde sendinger både på samisk og kvensk, men lyd materialet er foreløpig ikke digitalisert og er dermed reelt sett ikke tilgjengelig, og står i fare for å gå tapt selv ved oppbevaring under gunstige forhold.

En annen type multimediearkiv som i dag finnes stort sett over hele verden, er knyttet til urfolksfestivalene. Her finnes store mengder lyd, bilde, film, digitalt - og papirbasert arkiv. For urfolkene er festivalene svært viktige møteplasser. Festivalene er arenaer både for indre konsolidering og arena for møte med andre på egne premisser. For urfolksbevegelsen internasjonalt kan festivalenes betydning knapt overdrives. Dette er hovedarena både for kulturutveksling og utveksling av politiske og ideologiske strategier. Urfolksfesti-

valer skiller seg i tillegg ofte fra den dominante kulturens festivaler ved at de favner langt videre. Scenekunsten utgjør gjerne bare en liten del av festivalen. Vi finner gjerne i tillegg kurs med innføring i tradisjonelt håndverk, historie, språk og lignende, samt seminarer som tar opp aktuelle kulturelle og politiske tema.

De moderne urfolksarkivene er arkivfaglig svært krevende å bevare og setter arkivinstitusjonene på harde prøver. Samtidig gjør en rekke av de benyttede lagringsformatenes manglende holdbarhet at dette er de arkivene vi er nødt til å prioritere. Statsarkivet i Tromsø har tatt imot arkivet til Riddu Riđđu festivalen. I tillegg til saksarkiv finnes her store mengder fotografier, lydopptak og videofilm. Å bevare arkivets integritet og sikre at det ikke har blitt splittet opp i ulike samlinger har her vært en prioritert oppgave. Lydopptakene er langt på veg berget gjennom digitalisering, men videofilmene gjenstår og er nødvendig å prioritere i det videre arbeidet.

Et problem i forbindelse med audio- og audiovisuelle arkiv er at det faglige arbeidet nasjonalt og internasjonalt er sterkt knyttet til store ressurssterke institusjoner som kringkastingselskap og nasjonalbibliotek. Dette gjør at det settes svært store krav til ressurser og ikke minst at standarder og anbefalinger er mer tilpasset tradisjonelle samlinger hos store nasjonale kulturarvinstitusjoner enn egentlige arkiv.⁸ Å vente for lenge med å handle vil reelt sett bety dødsdom for en rekke multimediearkiv. Når det gjelder urfolksarkiv er konsekvensene av dette uopprettelige. Det er derfor viktig å søke samarbeid der man kan gjøre det, samtidig som det er nødvendig å gå i gang med arbeidet så fort som mulig. Et svært positivt trekk er imidlertid at Samisk Arkiv i Kautokeino har vist seg som en foregangsinstusjon på dette området.

Internasjonalt samarbeid

Når en arkivinstitusjon samarbeider med en arkivskaper finner det alltid sted en viss bevisstgjøring hos arkivskaperen. Å arbeide med spørsmål som hvordan man skal arkivere en festival er i seg selv en kreativ og faglig oppbyggende oppgave både for arkivskaper og arkivinstitusjon. Å arbeide med urfolksarkiv stiller ytterlige krav. Her er det en stor fordel å kunne diskutere problemstillinger med kolleger som arbeider med samme spørsmål. Et internasjonalt nettverk knyttet til urfolksarkiver er under oppbygging, med utgangspunkt i Australia, og alle som arbeider med urfolksarkiv kan selv melde seg på nettverket på <http://indigenousarchives.net/>. Forhåpentligvis ville dette nettverket, som er på et tidlig utviklingsstadium, bidra til at vi blir i stand til å lære av hverandre.

Et siste viktig moment i forbindelse med moderne urfolksarkiver er at gjennom å ta vare på arkivene til urfolksfestivaler, diskusjonsgrupper, nettverk osv. bidrar vi ikke bare til å ta vare på dokumentasjon av en folkegruppe og en kultur, men til å dokumentere en verdensomspennende bevegelse. I Riddu Riđđu (som faktisk har et kontor i St. Petersburg) sitt arkiv finnes dokumentasjon fra folkegrupper og artister fra hele verden, og ikke minst dokumentasjon om møtet mellom disse folkene.

Urfolksarkiver – en del av nordområdesatsingen

Hva kan så vi i Nordområdet gjøre? Et første moment må være å skaffe oss oversikt over hva som allerede finnes av arkiver knyttet til det samiske folket og dets land. Her må vi samarbeide over grensene i Norden, vi må også få med Russland i dette samarbeide og sørge for at resultatet blir publisert på en slik måte at det når ut til både forskere og andre interesserte.

I dag er vi generelt kommet altfor kort i samarbeidet innenfor nordområdene. Selv på det området hvor man skulle tro det ville være enklest, nemlig slektsforskning og demografi, har vi oppnådd altfor lite. Mens statenes politiske akse stort sett har beveget seg i retningen sør til nord har menneskene i nordområdet ofte forhold seg til en øst til vest akse. Dette burde definitivt gjenspeile seg bedre i måten vi presenterer arkivene på. Det finnes knapt et menneske i Nord-Norge med en slektstavle som ikke krysser grensene mot øst.

Når det i dag foregår en gigantisk satsing på nordområdene både politisk og økonomisk er det all grunn til å se optimistisk på en satsing på urfolksarkiver. Hver dag skapes det arkiver i Nordområdet som dokumenterer kunnskapsutveksling utenfor de dominante kulturrenes medier. Kan hende er dette de viktigste arkivene i vår tid. Disse arkivene nedfestes i stor grad på flyktige medier. Det er vårt ansvar å sørge for at dette blir bevart for ettertiden. Feiler vi i dette har vi gjort en dårlig jobb.

1 Maliniemi, Kaisa: *Hva arkivene skjulte, En undersøkelse av kvensk og samisk I offentlige arkiver I Kistrand (Porsanger) og Nordreisa 1865-1948*, Oslo 2010

2 Conway, Paul og Punzalan, Ricardo: "Fields of Vision: Toward a New Theory of Visual Literacy for Digitized Archival Photographs" I Archivaria 71/2011, s. 64-97.

3 Iseke-Barnes, Judy: *Aboriginal and Indigenous People's Resistance, the Internet, and Education* I Race Ethnicity and Education Vol 5, No. 2, 2002, s. 172.

4 Hobson, John: Growing the Indigenous Australian internet. European Network for Indigenous Australian Rights, 2001. <http://eniar.org/news/net1.html> (lest 23.09.2011).

5 Dyson, Laurel Evelyn og Underwood, Jim: "Indigenous People on the Web" I Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research 1/2006, s. 66.

6 Hafez, Kai: *The Myth of Media Globalization*. Cambridge 2007, s. 173

7 Iseke-Barnes, Judy: *Aboriginal and Indigenous People's Resistance, the Internet, and Education* I Race Ethnicity and Education Vol 5, No. 2, 2002, s. 178-182.

8 Se for eksempel: International Association of Sound and Audiovisual Archives, IASA-TC 03 The Safeguarding of the Audio Heritage: Ethics, Principles and Preservation Strategy, version 3, December 2005